

Сердинський В. С.,
суддя

Броварського міськрайонного суду

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ СУДОМ
ПРИСЯЖНИХ У ФРАНЦУЗЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Анотація. У статті досліджуються особливості судового провадження в суді присяжних у Франції. Окрема увага приділяється таким основним характеристикам судового розгляду справи за участю присяжних: усна процедура, статус присяжних, прирівняний до професійних суддів, а також прийняття рішення на основі внутрішнього переконання. Автор порівнює судовий розгляд справи судом присяжних у Франції із судовим провадженням судом присяжних за чинним законодавством України, звертаючи увагу на певні недоліки вітчизняного законодавства.

Ключові слова: суд присяжних, присяжні, усна процедура, внутрішнє переконання.

Постановка проблеми. Для сучасної української держави суд присяжних – достатньо новий інститут. Не дивлячись на те, що Конституція 1996 року в статті 124 закріпила право народу безпосередньо брати участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів та присяжних, функціонування суду присяжних стало можливим лише з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України, який визначив законодавче підґрунтя функціонування суду присяжних. Невеликий досвід здійснення правосуддя судом присяжних в українському судочинстві мав певний резонанс у суспільстві. Так, варто згадати першу судову справу, яка розглядалася за новим Кримінальним процесуальним кодексом судом присяжних Личаківського районного суду Львова: марокканець Отман Шакіб звинувачувався у вбивстві Леона Фрайфельда. Рішенням суду присяжних його було визнано невинуватим. А при апеляційному перегляді справи Отмана Шакіба визнано винуватим у скоєнні злочину та призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на 15 років. Така ситуація звичайно викликає ряд доречних питань, що постають як перед вітчизняною юридичною наукою, так і перед законодавцем: перш за все, стосовно кількості присяжних, по-друге, стосовно їх безсторонності та неупередженості, по-третє, стосовно можливості тиску на них та корумпованості. Інше питання, яке постає, – чи доцільно взагалі залишати цей інститут у такому вигляді та чи дійсно він забезпечує участь народу у здійсненні правосуддя, а також чи має сенс розглядати справу в суді присяжних, якщо в апеляційній інстанції справу переглядатимуть професійні судді?

Звичайно ж, у цьому контексті набувають актуальності порівняльно-правові дослідження з питань формування, функціонування суду присяжних. З огляду на те, що Україна запровадила континентальну модель суду присяжних, цікавим для нашої країни може стати досвід Франції, суд присяжних в якій був створений відразу після Великої французької революції, тобто більше двохсот років тому назад.

На сьогодні є чимало порівняльно-правових досліджень з питань формування, функціонування суду присяжних в різних країнах світу, наприклад, наукові праці І. Словської, А. Солод-

кова, В. Теремецького та ряду інших дослідників. Як правило, вчені більшу увагу зосереджують на загальних характеристиках основних моделей функціонування суду присяжних.

У рамках даної статті основна увага буде приділена особливостям розгляду кримінальної справи судом присяжних у Франції, на які важливо звернути увагу і нашому законодавцю з метою певного реформування інституту присяжних в Україні.

Виклад основного матеріалу. Суд присяжних у Франції відрізняється від інших юрисдикцій, що розглядають кримінальні справи, трьома основними характеристиками:

- усною процедурою розгляду справи;
- статусом журі присяжних, які прирівняні до професійних суддів;
- принципом внутрішнього переконання журі, на основі якого й виноситься рішення.

Як зазначає А. Жоліве, ці характеристики формують сутність даної судової інституції, її неповторність та її онтологію [1].

Розглянемо детально кожен з них. По-перше, усність процедури розгляду справи судом присяжних. Це означає, що лише головуючий суддя (президент) ознайомлений повністю з матеріалами справи, переданої до суду. Два інші професійні судді, що входять до складу суду присяжних, а також присяжні не мають доступу до матеріалів справи. Звичайно ж, письмове дос'є лежить в основі розгляду справи, але під час прийняття рішення суд присяжних керуватиметься лише тією інформацією, що була представлена під час розгляду справи в судовому засіданні і спиратиметься лише на ті документи, які були озвучені (згадувалися) під час дебатів, допиту свідків і т.п. Усна процедура разом з народним журі та принципом внутрішнього переконання формує антропологічний зміст цього інституту [2].

Значимість цієї характерної ознаки судового розгляду справи судом присяжних у Франції була підкреслена палатою з кримінальних справ Касаційного суду, яка зазначила, що «одним із фундаментальних принципів є те, що суд присяжних здійснює правосуддя щодо обвинувачення відповідно до того, як воно виглядає під час дебатів, а не так, як його було сформовано відповідно до письмової процедури» [3]. Усна процедура розгляду справи також забезпечує дотримання іншого важливого принципу судочинства – змагальності сторін.

Один з дослідників даного питання виділяє три основні юридично значимі аспекти усної процедури розгляду кримінальної справи судом присяжних:

- 1) по-перше, покази (заяви) свідка мають бути спонтанними;
- 2) по-друге, читання протоколу не повинно передувати показам свідка;
- 3) по-третє, сторони повинні обговорити всі документи з письмових матеріалів справи, на які, ймовірно, будуть поси-

латися в ході дебатів та, відповідно, на основі яких буде прийняте судове рішення [2].

Інша важлива характеристика суду присяжних у Франції стосується статусу присяжних, їх прав та обов'язків. Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу цієї країни статус журі присяжних прирівнюється до статусу професійних суддів. Це означає, що журі присяжних разом із суддями приймає судові рішення в нарадчій кімнаті. Журі присяжних вирішує питання не лише вини особи, але й призначення покарання.

Присяжні є активними учасниками судового процесу, вони мають право задавати питання опосередковано – через головууючого. Основні обов'язки присяжних – здійснювати правосуддя відповідно до внутрішнього переконання та бергти таємницю нарадчої кімнати.

Правосуддя судом присяжних здійснюється як в першій інстанції, так і в апеляційній. Стаття 296 Кримінально-процесуального кодексу Франції передбачає журі присяжних у кількості шести осіб, якщо справа розглядається в першій інстанції, та дев'яти – якщо в апеляційній. До внесення змін до Кодексу Законом № 2011-939 від 10 серпня 2011 року членів журі в судах присяжних було більше: дев'ять в першій інстанції та дванадцять в апеляційній.

Розглянемо також, у чому полягає зміст поняття «внутрішнє переконання» присяжних та які проблеми воно породжує на практиці. Створення суду присяжних у Франції було спричинене кризою попередньої системи правосуддя і назрілою необхідністю запровадження нового елементу – участі непрофесійних суддів, тобто участі народу у здійсненні правосуддя, який би керувався не сталими юридичними догмами, а здоровим глуздом, власним переконанням стосовно вини чи невинуватості особи у вчиненні злочину, стосовно застосування до неї належного покарання і т.п. Запровадження журі присяжних було направлено на певну гуманізацію кримінального процесу. Участь непрофесійних суддів зі значними повноваженнями в суді присяжних Франції вимагає від них дотримання законодавчо чітко встановлених правил. Важливою умовою здійснення ними правосуддя полягає в дотриманні ключового принципу – прийняття рішення відповідно до внутрішнього переконання, як того вимагає від присяжних Кримінально-процесуальний кодекс. Перш за все, в тексті клятви присяжного (стаття 304 Кримінально-процесуального кодексу) міститься зобов'язання приймати рішення відповідно до внутрішнього переконання, беручи до уваги презумпцію невинуватості та правило, відповідно до якого будь-які сумніви трактуються на користь обвинуваченої особи. По-друге, про обов'язок приймати рішення по суті справи згідно із внутрішнім переконанням нагадують присяжним у кінці розгляду справи, перед тим, як присяжні разом з професійними суддями йдуть до нарадчої кімнати. Це означає, що присяжні самостійно мають виробити власну позицію стосовно конкретної кримінальної справи та обвинуваченої особи, керуючись власною правосвідомістю, тобто відповідно до внутрішнього переконання. Члени журі присяжних не мають права спілкуватися між собою по суті справи, обговорювати судовий процес і т.п. Звичайно ж, постає логічне питання, чим керуються судді та члени журі присяжних, слухаючи своє внутрішнє переконання. З цього питання є ряд наукових соціологічних досліджень. Проте дана проблематика виходить за рамки нашого дослідження юридичного аспекту принципу внутрішнього переконання. З юридичної точки зору, внутрішнє переконання

визначається як враження, що сформувалося у суддів і присяжних засідателів під впливом доказів сторони звинувачення та засобів захисту обвинуваченої особи. Зауважимо, що внутрішні переконання, якими керуються і професійні судді, і так звані «народні судді», значно відрізняються. У професійних суддів при формуванні внутрішнього переконання переважає раціоналізм, у журі ж присяжних домінує емоційний аспект. Це дає можливість зробити висновок, що здійснення правосуддя судом присяжних відбувається під надзвичайним антропологічним впливом. Пересічний громадянин в статусі присяжного прирівнюється до професійного судді та здійснює правосуддя згідно з власним переконанням без будь-якої юридичної аргументації та належного юридичного обґрунтування свого рішення. Сутність такого правосуддя полягає в прийнятті рішення стосовно обвинуваченої особи відповідно до права в його філософсько-правовому значенні, забезпечуючи таким чином дотримання трьох складових: рівності, свободи та справедливості.

Прийняття рішення присяжними на основі внутрішнього переконання без будь-якої мотивації породжувало полеміку серед науковців та практиків, особливо після прийняття рішення Європейським судом з прав людини у справі Тахкет. Хоча одна лише відсутність мотивувальної частини судового рішення, прийнятого присяжними, яким визнається винною особа у вчиненні злочину, не протирічить Конвенції захисту прав людини [5]. Однак в дійсності постало питання, чи рішення, що виноситься судом присяжних, повинно бути вмотивованим, чи з огляду на онтологію цього інституту достатньо внутрішнього переконання непрофесійних суддів. Це питання вивчалось Конституційним судом Франції, який прийняв рішення на користь суду присяжних у тому вигляді, в якому він існував. Однак 10 серпня 2011 року до Кримінально-процесуального кодексу Франції були внесені зміни, відповідно до яких ст. 365-1 передбачає, що головууючий або інший професійний суддя, назначений ним, редагує мотивувальну частину судового рішення. У випадку визнання особи винною у вчиненні злочину в мотивувальній частині потрібно перерахувати докази вини, які переконали суд у винуватості особи.

Дослідження особливостей судового розгляду справи судом присяжних у Франції дає можливість зробити кілька основних порівнянь із судовим розглядом справи за участю присяжних в Україні, а також запропонувати кілька пропозицій стосовно суду присяжних в нашій державі. Перш за все, відповідно до частини 1 статті 383 Кримінального процесуального кодексу України кримінальне провадження судом присяжних здійснюється відповідно до загальних правил цього кодексу з особливостями, встановленими параграфом 2 глави 30 КПК. Однак слід зазначити: аналіз даних норм дає можливість зробити висновок про те, що зазначений параграф глави 30 майже не містить особливостей судового провадження в суді присяжних. Ми цілком погоджуємося з думкою Гловюк І.В. про те, що «натепер превалююча частина норм параграфу 3 Глави 30 КПК – це норми, які відображають специфіку провадження судів присяжних у контексті регламентації статусу присяжних та аспектів забезпечення їх участі у кримінальному провадженні ..., а не особливості та специфіку їх участі у кримінальному провадженні та зміни процесуальної форми порівняно із загальним провадженням у судовому розгляді» [6, с. 210]. У Франції розгляд кримінальної справи судом присяжних розглядається як окремих вид судового провадження.

По-друге, чинне законодавство України передбачає створення суду присяжних лише при місцевому загальному суді першої інстанції (ч. 2 ст. 383 КПК). У Франції суд присяжних функціонує як у першій інстанції, так і в апеляційній. На нашу думку, запровадження такого варіанту в нашій державі забезпечувало б дотримання конституційного положення про участь народу у здійсненні правосуддя, а також більш повно забезпечувало би право обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, на розгляд його кримінального провадження саме судом присяжних. Однак запровадження суду присяжних в апеляційній інстанції у нас часто пов'язують з браком бюджетних коштів, з тим, що звичайному пересічному громадянину бракує мінімальних юридичних знань і т.п.

Інша значна відмінність полягає у кількості присяжних. Відповідно до статті 31 КПК кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Трьох присяжних в українському суді присяжних є, на нашу думку, недостатньо. В науковій літературі [7] неодноразово підіймалося питання збільшення кількості журі присяжних до дев'яти та навіть дванадцяти осіб.

Відповідно до кримінально-процесуального законодавства Франції присяжні приймають рішення у справі відповідно до свого внутрішнього переконання шляхом таємного голосування на спеціальних бюлетенях. Ст. 391 КПК України передбачає, що «нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені статтею 368 цього Кодексу, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів». Аналіз статей 368 «Питання, що вирішуються судом при ухваленні вироку» та 391 «Порядок наради і голосування в суді присяжних» Кримінального процесуального кодексу дає можливість виділити цілий ряд проблемних питань, на які мають дати відповідь присяжні:

- чи містить діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, склад кримінального правопорушення;
- якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений;
- чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності.

Так, на практиці постає питання належного дотримання положень статті 391 КПК. Як зазначає в своєму дисертаційному дослідженні Солодков А.А., «виникає загроза неправомірного впливу професійних суддів на внутрішнє переконання присяжних» [8, с. 174], законодавство України «ставить присяжних у становище пасивних учасників процесу здійснення правосуддя, які в силу відсутності знань у галузі права вимушені підтримувати позицію професійних суддів стосовно вирішення тих питань юридичного характеру, що потребують таких знань...» [8, с. 183]. У зв'язку з цим слушно вважаємо пропозицію розмежування компетенції професійних суддів та присяжних навіть при змішаній колегії [8, с. 183]. Звертаючи увагу на можливий вплив професійних суддів на присяжних

в нарадчій кімнаті, дослідники цього питання застерігають про ризик перетворення суду присяжних в суто формальний інститут, де думка присяжних не матиме особливих важелів [9, с. 405; 10, с. 730]

Висновки. Аналіз особливостей судового розгляду кримінальної справи судом присяжних у Франції, а також його порівняння із судовим провадженням, що здійснюється судом присяжних за чинним законодавством України, дають можливість внести кілька пропозицій стосовно удосконалення інституту присяжних в Україні: по-перше, збільшення кількості журі, по-друге, більш чітка законодавча регламентація правового статусу присяжних, з огляду на те, що вони, в своїй більшості, не мають юридичної освіти та, відповідно, не в змозі самостійно визначитися з певними юридичними питаннями. На майбутнє, якщо судові провадження в суді присяжних в Україні стане поширеною практикою, було б доцільно розглянути питання функціонування цього суду на рівні апеляції, з метою забезпечення дотримання конституційного принципу участі народу у здійсненні правосуддя.

Література:

1. Jolivet Anne, «La participation des citoyens à la fonction de juger en France et en Italie : une étude socio-anthropologique du jury populaire en cour d'assises», in GIS Démocratie et Participation, Actes des 3èmes journées doctorales sur la participation et la démocratie participative, Bordeaux, 22–23 novembre 2013, ISSN 2271-7994, URL : <http://www.participation-et-democratie.fr/fr/node/1612>.
2. Christiane Besnier, «La cour d'assises. Approche ethnologique du judiciaire», Droit et cultures [En ligne], 54 | 2007-2, mis en ligne le 31 mars 2010, consulté le 11 avril 2016. URL : <http://droitcultures.revues.org/1885>.
3. Jurisprudence du 12 mai 1970. Bulletin criminel n° 158.
4. L'intime conviction : incidences sur le jugement des jurés et magistrats. Régulations sociocognitives et implications subjectives. – URL: <http://www.gip-recherche-justice.fr/wp-content/uploads/2015/11/Note-de-synthese%CC%80se-Rapport-Intime-conviction.pdf>.
5. Sari c. Danemark (déc.), no 31913/96, 2 février 1999, et Taxquet c. Belgique [GC], no 926/05, § 89, CEDH 2010.
6. Гловюк І.В. Діяльність суду присяжних в Україні за КПК 2012 року: окремі організаційні та процесуальні аспекти / І.В. Гловюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 4. Том 2. – 2014. – С. 209–213.
7. Оверчук С.В. Нові перспективи суду присяжних а Україні / С.В. Оверчук // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренко. Спеціальний випуск. – 2011. – № 5. – С. 369–375.
8. Савонюк Р. Суд присяжних: яким йому бути / Р. Савонюк // Право України. – 1997. – № 2. – С. 70–71.
9. Щерба В.М. Суд присяжних в Україні: окремі питання встановлення і розвитку / В.М. Щерба // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. – С. 62–65.
10. Солодков А.А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А.А. Солодков ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. – 219 с.
11. Скрябін О.М. Суд присяжних за новим Кримінально-процесуальним кодексом України / О.М. Скрябін, Н.Д. Тонне // Актуальні проблеми держави і права. – С. 400–406.
12. Теремецький В.І. Особливості впровадження суду присяжних за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В.І. Теремецький // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 728–731.

Сердинский В. С. Особенности осуществления правосудия судом присяжных во Французской Республике

Аннотация. В статье исследуются особенности судебного производства в суде присяжных во Франции. Особое внимание уделяется таким основным характеристикам судебного рассмотрения дела с участием присяжных, как устная процедура, приравнивание статуса присяжных к профессиональным судьям, а также принятие решения на основе внутреннего убеждения. Автор сравнивает судебное разбирательство дела судом присяжных во Франции с судебным производством судом присяжных по действующему законодательству Украины, обращая внимание на определенные недостатки отечественного законодательства.

Ключевые слова: суд присяжных, присяжные, устная процедура, внутреннее убеждение.

Serdinskiy V. Features of the administration of justice by jury in France

Summary. This article examines the characteristics of judicial proceedings in a jury trial in France. Particular attention is paid to the principal characteristics of the trial with jury: the oral procedure, the jury status is equated to professional judges, as well as the decision taking on the basis of inner conviction. The author compares the trial of jury trial in France with judicial proceedings by a jury under the current legislation of Ukraine, drawing attention to certain weaknesses of the local legislation.

Key words: trial by jury, jury, oral procedure, inner conviction.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО
